

На жаль, не завжди імітації гнізда приділяють належну увагу, тому нерідко можна побачити, як самотньо бовваніє на дереві коло. Як показали дослідження, проведені під час операції “Лелека” у Київській області, птахи заселяють до 77 % імітованих гнізд. Голі платформи заселялися лише у 32 % випадків.

Велике значення має також наявність поблизу гнізд інших птахів. Так, з гнізд, розташованих на відстані до 100 м від заселеного лелеками гнізда, було зайнято лише 31 %. А в тих випадках, коли гнізд близько не було, — 71 %. З другого боку, якщо гнізд у цій місцевості немає взагалі, ймовірність заселення штучного гнізда також зменшується. Лелеки навесні повертаються переважно у ті самі місця, де жили попереднього року, хоч і не обов'язково до того ж гнізда.

Дамо деякі важливі поради для тих, хто хоче привабити лелек:

не далі як за 1 км повинні бути розташовані кормові угіддя (луки, болота, пасовища, сіножаті і т. п.) та водойми з обмілинами біля берегів, де лелеки змогли б пити воду;

оптимальна висота розміщення гнізда — 4—10 м. Треба пам'ятати, що, з одного боку, воно повинно бути вищим від проводів, дахів та інших перешкод, а з другого — що до гнізда доведеться добиратися для огляду і ремонту;

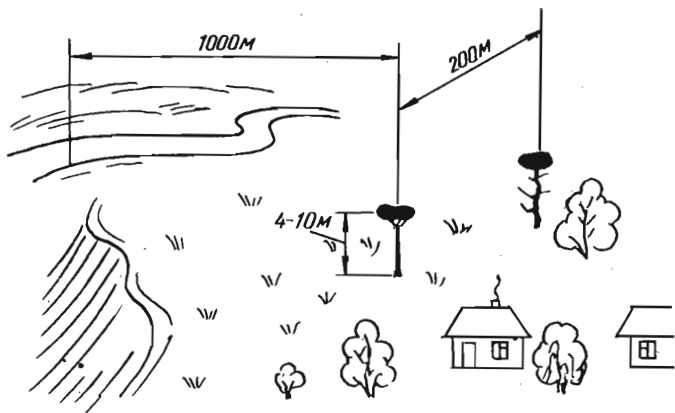
штучне гніздо повинне бути надійно закріплене, щоб витримати масу лелечого сімейства — 20—30 кг. Гнізда, які перекошилися, хитаються тощо, лелеки не займають;

штучні гнізда можна будувати не тільки в селах, а й у містах. Важливо лише, щоб птахам було де добувати їжу;

гнізда треба будувати до прильоту лелек — восени або взимку. Та якщо навіть воно встановлене у квітні — травні, коли наші лелеки вже насиджують яйця, гніздо може бути заселеним — у випадку руйнування гнізда чи загибелі кладки деякі птахи гніздяться повторно;

до гнізда повинен бути добрий підліт, тому гілки, що цьому заважають, слід обрізати. Не бажано будувати гнізда поблизу проводів, антен — птахи можуть розбитися об них.

Навіть якщо гніздо збудоване за всіма правилами, кілька років воно може стояти порожнім. Тому слід постійно підтримувати його в належному стані. Якщо гніздо побудоване на живому дереві, необхідно обрізувати свіжі пагони,

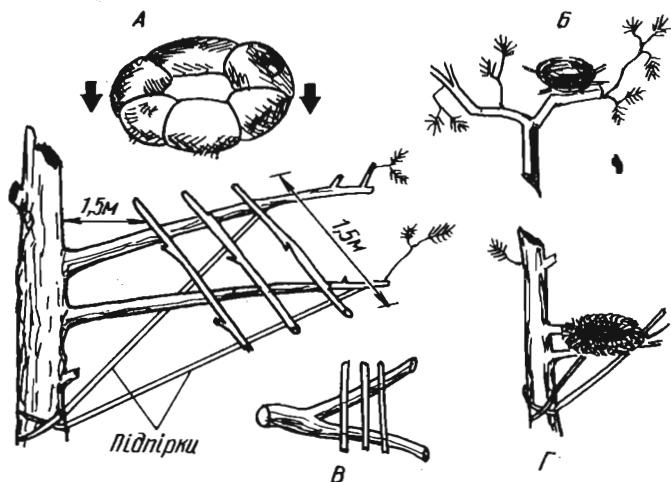
3. Вибір місця для побудови штучних гнізд.

що виростають навколо нього. Навіть якщо лелеки жили в такому гнізді раніше, після появи зеленого "частоколу" вони можуть не повернутись до нього. Треба також постійно підправляти штучне гніздо з гілок, стежити за надійністю кріплення.

Для чорного лелеки, занесеного до Червоної книги України, вибір зручного місця для гніздування також має велике значення. Живе птах у глухих важкодоступних лісах поблизу боліт, річок, лук. Штучні гнізда для нього значною мірою нагадують будівлі для його білого родича, тільки робити їх слід в інших місцях. Для цього вибирають ділянку лісу з великими деревами поблизу вологих угідь. Найкраще будувати гніздо на старому розлогому дубі або сосні. Можна використати також верхівки вільхи, верби.

При виборі дерева для гнізда треба враховувати, що чорний лелека — дуже сторожкий птах, він рідко піднімається над лісом. До гнізда і від нього найчастіше літає своєрідними коридорами серед верхівіття — просіками, прогалинами, долинами лісових струмків тощо. Тому важливо, щоб подібний коридор вів від дерева до кормових угідь.

Гніздо для чорного лелеки найчастіше роблять у вигляді

4. Схема побудови гнізда для чорного лелеки:

А — кільце з гілок; Б — влаштування гнізда на двоверхівковому дереві; В — варіант гнізда; Г — загальний вигляд гнізда на бічних гілках.

збитого з дощок та гілок помосту близько 1 м в поперечнику. Встановити його можна на зрізаній верхівці або на товстій бічній гілці не далі 1—2 м від стовбура. Підльоту до гнізда не повинно ніщо заважати, але, обрізуючи гілки, необхідно стежити, щоб воно не відкривалося надмір і не було легкопомітним. Важливо, щоб гніздо було затінене зверху гілками самого дерева чи кронами сусідніх — чорний лелека не любить прямих сонячних променів.

Прибивають гніздо на висоті не менш як 8—10 м. Зверху кладуть сухі гілки шаром 20—30 см. Середину можна вистелити мохом, сухою травою. Іноді гніздо роблять із свіжих гілок вільхи та горобини, зв'язаних березовими лозами у кільце діаметром 80 см і товщиною 25 см. У середину кільця кладуть зелений мох і продавлюють неглибокий лоток.

Якщо немає підходящої розвилки, можна зробити її подобу. Для цього на відстані 60—80 см від міцної горизонтальної

гілки прибивають паралельно відрізок іншої гілки завдовжки 1,5 м. Зверху на них упоперек з інтервалом 15 см прибивають менші гілочки. Прибиту гілку знизу укріплюють міцною розпіркою. На зробленому таким чином помості лаштують гніздо з хмизу.

Для великих хижих птахів — скопи, орлів, орланів, змієда — будують гніздові платформи 1—1,5 м в поперечнику з дощок чи великих гілок, на яких імітують старе гніздо з сухих гілок шаром 30—40 см. Лоток вистеляють гілками хвойних дерев чи мохом.

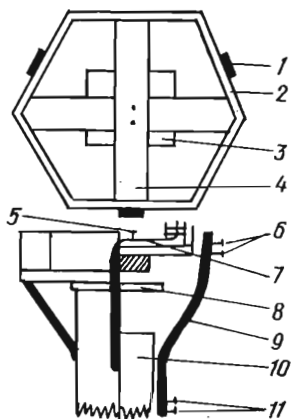
Для скопи гніздо лаштують не далі як за 4 км від незабруднених, багатих на рибу великих водойм. Платформу укріплюють на дереві чи вкопаному стовпі на висоті від 5—6 до 25—30 м. Треба, щоб дерево чи стовп з гніздом були на 2—3 м вищими за крони сусідніх дерев, але при цьому гніздо не повинне бути помітним здалеку. На дереві зрізують верхівку, діаметр якої становить менше 15 см. Платформу прибивають цвяхами і знизу укріплюють скобами. Гілки нижче 1,5—3 м від гнізда спилюють.

Найбільш придатна для побудови гнізда сосна, але відомі випадки гніздування скопи навіть на дерев'яних вишках серед лісу, так що можна обладнати гніздо і там. Важливо лише, щоб воно не було легкодоступним для людини. Необхідно, щоб до гнізда був добрий підліт і огляд з нього.

До речі, як повідомили в 1982 р. на XVIII Міжнародному орнітологічному конгресі у Москві американські орнітологи, завдяки приваблюванню на штучні гнізда та доброму ставленню місцевого населення скопа у деяких прибережних районах США гніздиться прямо у населених пунктах, як у нас лелека. Так що приваблювання на гніздування навіть таких рідкісних і обережних птахів може мати успіх.

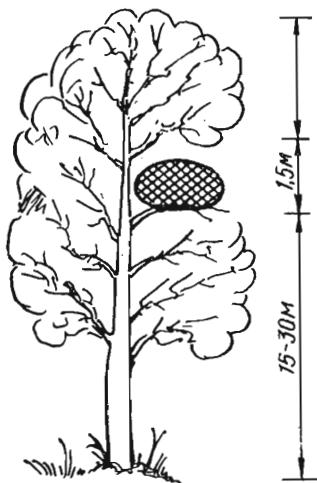
Для орлана гнізда роблять у таких самих місцях, що й для попереднього виду, але платформу розміщують не на верхівці дерева, а на великій розвилці чи в основі товстих бічних гілок у середній чи верхній частині крони. Гілки у радіусі 1,5 м від гнізда спилюють, знизу їх залишають. Платформу будують на висоті 15—30 м.

Змієд гніздиться поблизу великих рік, озер, боліт. Гнізда для нього влаштовують на верхівках сосен або на кінцях товстих бічних гілок на деякій відстані від стовбура. Якщо

5. Штучна платформа для гнізда скопи:

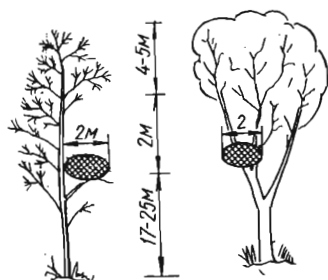
1 – сталеві скоби (3 шт.);
 2 – дошка $50 \times 15 \times 15$ см (6 шт.);
 3 – фанерне дно 30×30 см;
 4 – дошка 100 см (2 шт.);
 5 – цвях; 6 – болти з шайбами і гайками; 7 – сітка 100×100 см;
 8 – дно 30×30 см; 9 – скоба (3 шт.);
 10 – дерево (стовбур); 11 – цвяхи або болти.

6. Схема розміщення гнізда для орлана-білохвоста.

гніздо розміщують на бічній гілці, верхівку дерева вище нього спилюють. Гніздо повинно бути відкритим зверху, але в той же час прикритим з боків гілками, що піднімаються на 0,5 м. Воно повинно знаходитися на одному рівні з сусідніми деревами, а не перевищувати їх. Висота розміщення – 7–20 м.

Місце для гніздування беркута обирають на великому верховому болоті. Використовують велике дерево, що стоїть на краю болота або на острівці посеред нього. Гніздо

7. Схема розміщення гнізда для беркута.

будують на висоті 17—25 м у розвилці гілок в 4—5 м від верхівки. На 2 м вище обраного місця всі гілки спилують.

Описані вище гнізда уже багато років використовуються старшим мисливствознавцем Вітебської області В. В. Івановським.

На ділянках старих лісів серед відкритих просторів у Лісостепу можна збудувати гніздо для орла-могильника. Робити його треба на великому дереві неподалік від узлісся чи поблизу великої галявини, вирубки. Більш за все для цієї мети підходить дуб чи сосна. Бажано, щоб обране дерево було найвищим. Платформу для гнізда будують на верхівці, обрізавши найвищу розвилку, або на великих верхівкових гілках. Збудоване гніздо повинно підвищуватись над кроною дерева. Гілки, що заважають, обрізають. Гніздо розміщують на висоті від 10—15 до 30 м.

Гнізда для хижих птахів середнього розміру — підорликів, канюків, осоїдів та ін.— робити легше. З дерев'яних планок або великих гілок збивають чи зв'язують дротом раму близько 1 м в поперечнику. Зверху укріплюють кілька гілок, на які кладуть сухий хмиз таким чином, щоб виходила округла подоба гнізда завтовшки 30—40 см. Усередину можна покласти трохи сухої трави і моху. Таке гніздо роблять на землі і піднімають мотузками на дерево на висоту не менш як 10 м. Його встановлюють у широкій розвилці чи в основі великої бічної гілки. Велике значення має надійність укріплення гнізда. Гілки, що заважають підльоту, краще обрізати, але так, щоб гніздо не було відкрите.

Можна зробити гніздо і по-іншому. Там, де від стовбура відходять дві бічні гілки завтовшки 5—10 см, їх обрізують біля основи так, щоб залишились дві гілки завдовжки 0,5 м. До них упоперек прибивають відрізок однієї із спиланих гілок та ще два відрізки між кінцями гілок і стовбуром дерева. Трикутна основа для гнізда готова. Далі все роблять, як і в попередньому випадку.

Як основу для гнізда невеликих хижаків можна використовувати також неглибокі плетені з лози кошики діаметром 0,5—1 м. Їх закріплюють у розвилці дерева. Середину вимощують сухими гілками, травою, мохом. У Окському заповіднику такі гнізда охоче займалися птахами.

Навіть шпаківні і синичники ніколи не заселяються на

100 %. Вимоги ж хижих птахів до гнізд набагато суворіші, тому й заселеність їх буде невисокою. Як показали дослідження Е. Дробяліса у Литві, навіть при побудові гнізд професійними орнітологами з урахуванням екологічних і етологічних особливостей різних видів птахів заселеність не перевищує 25 %. Тому, щоб одержати певний результат, треба будувати достатньо велику кількість гнізд. Їх заселеність підвищиться, якщо будуть враховані особливості розміщення природних гнізд конкретних видів птахів.

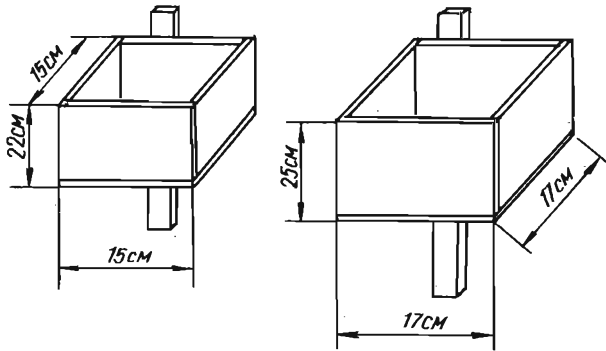
Для великого і малого підорликів гнізда лаштують у вологих лісах чи поблизу боліт, болотистих лук, галявин, вирубок і т. п. на високих спілих деревах як листяних, так і хвойних порід. Гнізда слід надійно ховати серед гілок, але простір біля них повинен бути вільним. Підорлик — порівняно великий птах, тому гніздо для нього споруджують у розвилці стовбура чи на досить товстій та міцній бічній гілці.

Гнізда для канюка звичайно треба будувати на високостовбурних ділянках лісу, що чергують з полями, вирубками, не далі як за 300 м від узлісся. Робити їх можна на деревах різних порід у верхній частині крони як у розвилці стовбура, так і на бічних гілках. Гніздо не повинне бути надто закрите гілками. Канюки любляють будувати гнізда на березах, у яких у верхній частині крони іноді утворюється своєрідна розетка з кількох гілок, що відгалужуються від основного стовбура. Таку розетку можна зробити штучно, прибивши кілька гілок у вертикальній та горизонтальній площинах. Усередину кладуть оберемок хмизу — і гніздо готове.

Осоїд оселяється, як правило, у старих світлих листяних чи мішаних лісах на відстані до 300 м від галявин, вирубок, лук і т. п. Гнізда слід робити у передверхівковій розвилці головного стовбура.

Хижі птахи, як уже згадувалося, рік у рік гніздяться в одних і тих самих місцях. Якщо природне гніздо з якихось причин знищено, замість нього поблизу можна зробити одне чи кілька штучних. Доцільно також створювати гнізда поблизу заселених гнізд рідкісних птахів, тому що деякі з них нерідко змінюють гнізда у межах однієї гніздової ділянки. Птахи зможуть успішніше виводити потомство, якщо в них буде більший вибір гнізд.

Дрібні соколи = боривітер, кібчик, чеглок — часто зай-

8. Тип гніздових ящиків для соколів.

мають старі будівлі воронів птахів. Самостійно вони гнізд практично не будують. Замінити старе вороняче гніздо може квадратний, відкритий зверху ящик. Для кібчиків його роблять завширшки 17 см і заввишки 25 см, для інших соколів — 22 × 15 см. До однієї із стінок прибивають вертикальну дерев'яну планку завдовжки 50 см, за допомогою якої гніздо кріпиться дротом до стовбура дерева. Бажано при цьому, щоб ящик спирався на одну-дві бічні гілки. На дно насипають шар сухої підстилки — трави, листя, хвої.

Розвішують такі гнізда у лісосмугах та на узліссі на висоті 3—7 м, звичайно у верхній частині крони. Треба, щоб вони розміщувалися з тінювого боку дерева. До місця гніздування повинен бути добрий підліт. Привабливість такої будівлі для птахів збільшиться, якщо поблизу буде суха гілка або сучок: на них соколи люблять сидіти біля гнізда. Доцільно розвішувати обидва типи ящиків поряд, що дозволить уникнути конкуренції за місця гніздування між боривітром і кібчиком.

Для приваблювання боривітра можна використовувати також дуплянки великих розмірів. Роблять їх за типом шпаківень з розміром дна 20—22 см, заввишки 30—35 і льотком 15 см. Можна зробити й інший ящик, схожий на шпаківню, покладену на бік, з льотком збоку. Довжина його близько 50 см,

ширина і висота 35 см, льоток такого ж розміру. Цей ящик можна повісити під дахом будинку.

Для приваблювання хижих птахів, що оселяються на скелях, урвищах, будують штучні ніші, печерки, виступи. Роблять їх, як правило, за допомогою альпіністського спорядження. У зроблену нішу треба покласти трохи гілок, щоб привернути увагу птахів. Такі гнізда займають великі соколи — сапсан, балобан, грифи, орли тощо.

Сова сіра охоче гніздиться у ящиках з дощок заввишки 60—70 см, завширшки 25—40 см і льотком 15—20 см. На дно треба покласти шар (близько 5 см) тирси чи деревної порохні. Розвішувати такі гнізда можна в садах, парках, на кладовищах, у населених пунктах. У природному ландшафті їх розміщують на узліссях поблизу полів, вирубок, лук. Встановлювати гнізда слід на тинистих деревах льотком на південний захід — захід. До льотка повинен бути вільний підліт. Для сови можна лаштувати гніздовий ящик на горищі сараю, прибивши його до однієї з бокових стін.

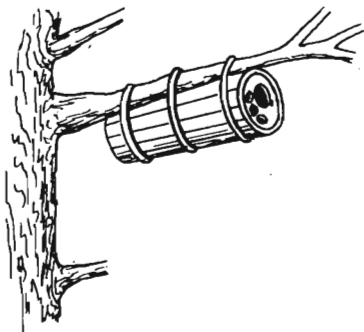
Сипуха живе в населених пунктах. Для неї роблять гніздові ящики заввишки 100 см і з дном 50×50 см. Розмір льотка — 12—15 см. Встановлюють їх на різних будівлях.

Можна виготовити також ящик з дощок такого ж розміру, який встановлюють не вертикально, а горизонтально, з льотком попереду. Передня стінка повинна бути заглиблена на 12 см. Таким чином утворюється ніби причілок перед льотком.

Хатній сич гніздиться на будівлях і у великих дуплах. Для цього можна пристосувати дупло значних розмірів, забивши його дошкою з отвором для льотка близько 7 см. Гніздитися цей птах може також у дуплянках заввишки 60 см, з дном 20—25 см і льотком 7 см.

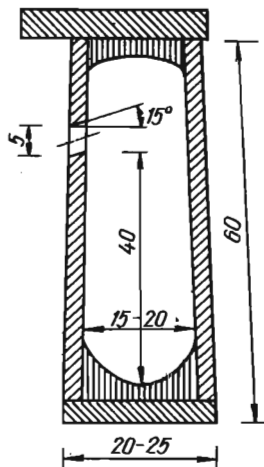
Можна виготовити гніздівлю з шматка дерева з порожниною діаметром не менше 30 см і завдовжки 50 см. Отвори з обох боків забивають дошками, в одній з них роблять льоток. Гніздо підвішують горизонтально знизу до великої гілки дерева на узліссях поблизу відкритих просторів. У степовій зоні сичі можуть гніздитися у купах великих каменів або гілок, скріплених глиною чи цементом.

Гнізда великих птахів у дуплах нерідко стають жертвами кунців. Німецький орнітолог Фурінгтон запропонував конструкцію штучного гнізда для хатнього сича, захищеного від

9. Гніздо-трубка для хатнього сича.

10. Дуплянка для сичика-горобця (розміри в сантиметрах).

куніць. Це гніздо типу "трубка", але його можна зробити й з дощок прямокутної форми. Довжина будиночка 88 см, з них 8 см — дашок над льотком. Внутрішній діаметр 18 см. Для захисту на відстані 10 см одна від одної встановлюють дві передні стінки. Утворюються свого роду сіни. Льотки діаметром 6,5 см роблять у обох стінках з протилежних боків. Навпроти іншого льотка у кожній з стінок просвердлюють отвір розміром 1,5—2 см для проходу повітря. Гніздо прикріплюють у гушавині гілок дротом зверху до товстої гілки льотком усередину крони. На гніздовій ділянці однієї пари бажано встановлювати 2—3 таких гнізда.

Сичик-горобець живе у глухих хвойних або мішаних лісах. Привабити на гніздування його можна у дуплянку заввишки до 60 см з дном 20 см і льотком 5 см.

Сплюшки і сичі можуть гніздитися також у великих шпаківнях з розміром льотка не менш як 6—7 см.

Вухата сова влаштовує відкриті гнізда. Для неї можна рекомендувати відкриті зверху дерев'яні квадратні ящики шириною 25—30 см, подібні до описаних гнізд для соколів, а також плетені кошики діаметром до 50 см. Їх розвішують на узліссях, лісосмугах, заплавах річок.